

zeker in Europa, navolging krijgen. Aan te stippen in dat verband is het intussen verschenen proefschrift van een van Moms medewerkers, Peter Staal, rond automobiel-diffusie in Nederland (zie recensie in TSEG 1 (2004) 2, 147-148).

Donald Weber

AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis, Gent

Janneke Wubs, *Luisteren naar deskundigen: Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders, 1945-1999*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen (Assen: Van Gorcum, 2004) 315 p. ISBN 9023240286

Opvoedingsadviezen worden al geruime tijd opgevat als een belangrijke bron van informatie over verschuivende opvoedkundige waarden en normen. Hoewel opvoedkundige handboeken en adviesrubrieken in populaire tijdschriften ons niet kunnen vertellen hoe het er feitelijk aan toeging in de opvoedkundige praktijk, werpen ze wel licht op de *communis opinio* over hoe het er aan toe zou moeten gaan. Inmiddels zijn de globale tendensen in de opvoedingsadviezen van de vorige eeuwende en de eerste helft van de twintigste eeuw tamelijk uitvoerig in kaart gebracht. Studies over de latere twintigste eeuw zijn daarentegen relatief schaars, althans waar het de Nederlandse situatie betreft. Weliswaar beschikken we over deelstudies zoals Ingrid van Lieshouts *Deskundigen en Ouders van nu* (1993), een inhoudsanalyse van de jaargang 1980 van *Ouders van nu*, of Trudy Knijns en Carla Verheijens *Tussen plicht en ontplooiing* (1988), een studie die de jaargangen 1960, 1970 en 1980 van de damesbladen *Margriet* en *Libelle* doorvorst op verschuivende denkbeelden over de moeder-kind relatie. Maar een overzicht dat de grote lijnen in het naoorlogse opvoedkundige denken schetst, ontbrak echter tot dusverre. Het proefschrift van Janneke Wubs, *Luisteren naar deskundigen*, vult deze lacune verdienenstelijk op.

Op grond van een helder afgebakend corpus van ruim honderd opvoedkundige bestsellers, waaronder klassiekers zoals Benjamin Spocks *Baby- en kinderverzorging en -opvoeding* (1950), Selma Fraiberg *De magische wereld van het kind* (1966) en Thomas Gordons *Luisteren naar kinderen* (1979), poogt de auteur de vraag te beantwoorden in hoeverre het laat twintigste-eeuws opvoedingsadvies een ontwikkeling laat zien in de richting van toenemende psychologisering en individualisering. Deze onderzoeksvraag is ter zake. Niet alleen mogen we ons verheugen in een uitbundige theorievorming over processen van professionalisering en psychologisering die voortdurende toetsing aan de empirie behoeft, ook eerdere historische studies over opvoedingsadviezen besteden in de regel de nodige aandacht aan deze kwesties. Het ligt daarom voor de hand deze lijn van onderzoek voort te zetten op het gebied van de recentere geschiedenis.

Er heerst de nodige verwarring over de globale datering van de psychologisering van de opvoedkunde. Zo delen studies van Angelsaksische opvoedingsadviezen de opvatting dat deze ontwikkeling gedateerd moet worden vanaf de jaren dertig, toen het *behaviorisme* school maakte. Ook Nelleke Bakker constateert in *Kind en karakter: Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845-1925*, een proces van toenemende professionalisering (medicalisering en psychologisering) vanaf de jaren dertig in Nederland. Tot dat moment werd opvoeding opgevat als een morele aangelegenheid van 'karaktervorming', waarvoor geen specifieke, wetenschappelijk onderbouwde exper-

tise benodigd was. Anderen zijn van mening dat psychologisering pas goed doorzette in de naoorlogse periode, toen Benjamin Spock en Selma Fraiberg psychoanalytische denkbeelden vertaalden naar de opvoedingspraktijk en de hechtingstheorie van Mary Ainsworth en John Bowlby terrein won. Wat Nederland betreft lijkt deze visie eveneens aannemelijk, omdat Nederland pas in de naoorlogse periode transformeerde in een moderne seculiere natie, waarin het prerogatief van dominees en priesters inzake de opvoeding moest wijken voor de inzichten van wetenschappelijk geschoolde deskundigen.

Hoe zit het nu precies? Wubs' studie werpt enig licht op de zaak. 'Psychologisering', hier begrepen als "toenemende inhoudelijke oriëntatie op de academische discipline en professionele praktijk van de psychologie" (p. 22) raakt volgens Wubs op verschillende momenten verschillende aspecten van het opvoedkundige denken. Zij wijst 1970 als een belangrijke waterscheiding in deze aan. Vanaf het interbellum tot 1970 was met name het kindbeeld van de opvoedingsdeskundigen door psychologische begrippen gevormd. Opvoedingsdoelen en opvoedingsmethodes werden echter nog steeds in morele termen geformuleerd. Psychologische inzichten in de mogelijkheden en beperkingen van kinderen moesten de morele karaktervorming ondersteunen. De relatie tussen therapeuten en cliënten stond vanaf dat moment model voor de ouder-kind relatie. Het psychologische welbevinden van het kind, dat volledig afhankelijk werd gemaakt van een ongestoord ontwikkelingsverloop, veranderde van een hulpmiddel voor het cultiveren van deugden zoals 'zelfstandigheid' en 'gemeenschapszin' in een doel op zich. In de loop van de jaren tachtig werd dit doel verder opgeschroefd. Deskundigen hielden ouders niet slechts de bewaking van een ongestoorde ontwikkeling, maar het actief optimaliseren van die ontwikkeling als opvoedkundige doelstelling voor.

Naast een actualisering en nuancering van onze inzichten in de psychologisering van de twintigste-eeuwse opvoedkunde brengt Wubs' studie tevens een correctie aan in de gangbare veronderstelling dat psychologisering en individualisering, opgevat als 'verschuiving in opvoedingsadviezen van buitenpersoonlijke normen naar individuele overwegingen als leidraad voor de opvoeders' hand in hand zouden gaan. Met name in de loop van de jaren tachtig lijkt er in toenemende mate sprake te zijn van een nieuwe, impliciete normativiteit in de opvoedingsvoorlichting, die de individuele keuzevrijheid van ouders eerder beknot dan faciliteert. De psychologische opvoedingsadviezen worden gekleurd door een impliciete prioritering van sociale en cognitieve opvoedingsdoelen boven, bij voorbeeld, de ontplooiing van de verbeelding. Ook lijkt de stilzwijgende norm dat moeders de primaire opvoeders (moeten) zijn vrijwel onuitroeibaar. Hoewel deskundigen lippendienst bewijzen aan een gelijkwaardige relatie met ouders, komt dit niet tot uitdrukking in het retorisch effect van hun adviezen, die een gebrek aan vertrouwen in het zelfsturende vermogen van ouders verraden. Terwijl Spock nog een aanhanger was van een spontane, authentieke opvoedingsstijl, raken laat twintigste-eeuwse opvoedingsdeskundigen vooral gepreoccupeerd met het propageren van 'de' adequate opvoedingsstijl. Hun adviezen zijn gericht op een weinig vraaggerichte overdracht van hun eigen psychologische expertise, die moeders benadert als 'instrument om de ontwikkeling van hun kinderen te bevorderen' (p. 222). Voortschrijdende psychologisering betekent dus geenszins een toenemende 'vrijheid, blijheid' voor ouders.

Luisteren naar deskundigen bevat een schat aan empirisch materiaal. De verkaveling van dit rijke materiaal over de diverse hoofdstukken laat echter te wensen over. De hoofdstukindeling onder de noemers 'Deskundigen' (hoofdstuk 3), 'Kinderen' (hoofd-

stuk 4), 'Ouders' (hoofdstuk 5) en 'Straf' (hoofdstuk 6) doet ietwat gewrongen aan. Het is nauwelijks doenlijk om het aspect 'kinderen' uit de opvoedingsadviezen te destilleren zonder tegelijkertijd uitspraken over ouders te doen en andersom. En omdat het hoofdstuk over 'Deskundigen' onder andere een inhoudelijk overzicht biedt van de verschillende theorieën waardoor deskundigen zich hebben laten inspireren en de diverse methodes die zij successievelijk hebben gepropageerd, is er een sterke overlap tussen dit hoofdstuk en de daarop volgende hoofdstukken, waaronder ook de separate verhandeling over het probleem 'Straf'. In meningen over nut en nadeel van straffen liggen overigens weer krachtige overtuigingen over de rol en positie van ouders en kinderen besloten. Inzichten in hoofdstuk 5 hadden ook kunnen figureren in hoofdstuk 4 en andersom, wat de transparantie van de informatie niet ten goede komt. Maar dit is bijzaak. Al met al is *Luisteren naar deskundigen* een nuttige studie die leemtes in onze kennis van laat twintigste-eeuwse opvoedkundige denkbepelden opvult en die tot boeiende en zinvolle conclusies leidt.

Lies Wesseling
Universiteit Maastricht

Derk van der Horst, *Geschiedenis van Engeland* (Amsterdam: Arbeiderspers, 2004)
398 p. ISBN 9029522631

Er wordt onder Nederlandse historici opmerkelijk weinig aandacht besteed aan de Britse geschiedenis. Er zijn in Nederland in de laatste dertig jaar slechts een handvol proefschriften over Engelse onderwerpen verschenen, wat gezien de grote populariteit van de Engelse taal en cultuur en de toegankelijkheid van Britse archieven moeilijk te verklaren is. Het kan zijn dat het vooral komt door een gebrek aan hoogleraren die zich met Groot-Brittannië bezig houden, waardoor deze tak van de geschiedschrijving niet wordt gestimuleerd, of door de aantrekkingskracht van de recente Duitse geschiedenis. Eigenlijk heeft alleen de relatie Engeland-Nederland in de vroegmoderne tijd met name in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw ruime aandacht mogen genieten. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat er ook zelden algemene geschiedenissen van de hand van Nederlandse historici zijn verschenen. Eigenlijk kwalificeert alleen H.A. Lunshofs *Engeland: een politieke geschiedenis* uit de jaren veertig zich hiervoor. Daarnaast is het Nederlandse lezerspubliek de laatste decennia aangewezen geweest op de idiosyncratische maar vaak herdrukte *Geschiedenis van Engeland* van de Belg Raoul van Caenegem.

Het gelijknamige boek van de recent gepensioneerde Amsterdamse historicus Derk van der Horst is dan ook een verrijking van de Nederlandstalige literatuur over Engeland. Het is toegankelijk en incorporeert veel van de moderne Britse historiografische discussie in haar weliswaar vrij traditionele chronologie van de politieke geschiedenis. Het is nogal kort over de ontwikkelingen voor de troonsbestijging van de Tudors in 1485, vooral de Romeinse tijd komt er met anderhalve pagina tekst bekaaid af, maar de politieke lijn wordt stevast goed uitgelegd. Ook de aspecten van de staatsinrichting die nogal eens sterk afwijken van de continentaal Europese tradities, zoals de positie van de *peerage*, de kerk, en de gebrekkige scheiding in de *Trias Politica*, worden duidelijk uiteengezet. Het verhaal is over het algemeen goed geschreven en leest makkelijk weg. Wel leeft Van der Horst nogal eens in de veronderstelling dat archa-